
Textos i documents

El sentit de l'humanisme

The meaning of humanism

Albert Esteruelas i Teixidó

Universitat de Barcelona

Conferència pronunciada per Ernst Robert Curtius al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, el 9 d'abril de 1932¹

Presentació

No és aquest el moment per donar compte i raó de la història del Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, endegat per Joaquim Xirau a les envistes de la proclamació de la Segona República. Amb tot, paga la pena recordar que després de freqüentar a Madrid M. B. Cossío, Joaquim Xirau volia implantar a Catalunya un Seminari de Pedagogia en consonància amb les directrius de la Institución Libre de Enseñanza. Ben mirat, aquest Seminari fou el germen de la futura Secció de Pedagogia a la Universitat de Barcelona, i assumí, des del primer moment, el tarannà que destil·lava la Càtedra de Pedagogia que Cossío ocupava a la Universitat Central des de l'any 1904.

De fet, Xirau va aprofitar l'adveniment de la República per consolidar el seu projecte i transformar el Seminari de Pedagogia —que havia establert a finals dels anys vint, encara que el seu funcionament no es va desplegar plenament fins una mica més tard—² en un element clau de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedago-

1. Transcripció i presentació d'Albert Esteruelas i Teixidó (Universitat de Barcelona).

2. El Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona fou una iniciativa de Joaquim Xirau, endegada a partir de 1928, i tingué el suport econòmic de l'Ajuntament de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya. La inauguració del Seminari va tenir lloc el dia 5 de novembre de 1930, amb una confe-

gia, atès que aquest fou el seu nom oficial a partir de 1933 quan es va establir en l'efímera Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939). Altrament, val a dir que Joaquim Xirau va participar d'una cosmovisió (*Weltanschauung*) idealista i reformista, pròpia de l'època d'entreguerres, segons la qual la pedagogia —en íntima connexió amb la filosofia— havia de propiciar un renovellament espiritual per tal de donar resposta a l'ambient de crisi generalitzada que dominava el panorama intel·lectual dels anys que van seguir a la Primera Guerra Mundial.

D'alguna manera, la crisi espiritual que va afectar Europa després de la Primera Guerra Mundial també va arribar a casa nostra. Llavors es va reclamar una renovació filosòfica —i per extensió, pedagògica—, que reivindicava una restauració dels valors espirituals en consonància amb l'axiologia (Scheler). Tant és així que per aconseguir aquest objectiu es necessitaven dues coses, una d'institucional —l'establiment d'un Seminari de Pedagogia a la Universitat de Barcelona— i una altra d'intel·lectual, una sistemàtica que estructurés l'estudi de la pedagogia en l'àmbit de les ciències de l'esperit, la qual cosa l'apropava a les humanitats en el seu sentit més ampli (filosofia, història, filologia, etc.) sense negligir el camp de les ciències naturals. En darrera instància, qualsevol sistematització rigorosa del fet educatiu implicava des d'un punt de vista pedagògic un treball intel·lectual que respectés les dades dels treballs empírics (facilitats principalment per la fisiologia i psicologia) i que tingués en compte la possibilitat de construir un món ideal de valors, tal com Xirau va plantejar en el seu magnífic llibre *Amor y mundo* (1940).

Ara bé, els objectius del Seminari de Pedagogia —el primer, acadèmic; el segon, intel·lectual— no podien restar closos en l'ambient estrictament universitari sinó que, atesa la projecció política i social de tota l'obra de Xirau, havien d'arribar necessàriament a la societat a través d'uns mestres que per primera vegada podien accedir amb facilitat —amb horaris assequibles, beques i alliberats de coneixements previs com ara el llatí— a la universitat, que, en aquell moment d'il·lusió republicana, vivia un important moviment renovador.³

---

rència d'Adolphe Ferrière sobre psicologia de l'adolescència. La finalitat dels cursos que va programar el Seminari per a l'any acadèmic 1930-1931 perseguia «el perfeccionament professional i espiritual dels mestres, d'acord amb les normes universalment reconegudes». Tot seguit s'indicava que es tractava «de portar els mestres a la Universitat i d'acostar la Universitat als mestres perquè la Universitat adquireixi qualitat d'escola i a l'escola palpiti l'ànima de la Universitat».

3. Sobre la renovació universitària d'aquells anys hi ha una àmplia bibliografia: J. XIRAU, «La reforma universitària», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, vol. 1 (1933), p. 187-202; P. BOSCH-GIMPERA, «Les orientacions de la Universitat», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, vol. 1 (1933), p. 392-401; E. VALENTÍ FIOU, «La Universitat Autònoma de Barcelona en el record i en la història», *Serra d'Or*, XII, 132 (1970), p. 627-632; JOSEP XIRAU, «La Universitat Autònoma de Barcelona», a *8 Conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Proa, 1971, p. 33-65; P. BOSCH-GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971; A. RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976.

A banda dels cursos sistemàtics i monogràfics d'assistència lliure per a la millora professional i espiritual dels mestres en exercici, el Seminari de Pedagogia instaurà activitats de seminari i laboratori en què col·laborava un excel·lent planter de mestres i pedagogs que majoritàriament treballaven en els grups escolars de la ciutat de Barcelona. Endemés, el Seminari de Pedagogia també organitzava cursos de cultura fonamental, així com un seguit de conferències públiques impartides els dissabtes a la tarda per oradors de la categoria de Claparède, el matrimoni Bühler, Piaget, Alfred Strauss, Friezt Giese, Oliver Brachfeld, Lorenzo Luzziaga, José Gaos o Juan Zaragüeta. Entre aquests conferenciants cal situar la presència a Barcelona d'Ernst Robert Curtius, quan tot just no s'havia encara complert un any de la proclamació de la Segona República.

Altrament, la pedagogia —clau de volta en el sistema filosòfic de Joaquim Xirau— volia incidir en l'àmbit de la *res publica* fins al punt que l'expressió *Política vol dir Pedagogia*, títol d'un llibre de Rafael Campalans amb un pòrtic de Joaquim Xirau, va fer fortuna.⁴ En aquest context es van aprofitar les instàncies del nou règim republicà —instaurat el 14 d'abril de 1931— per tal de tirar endavant un projecte educatiu pedagògicament modernitzador, ideològicament idealista, políticament republicà, de signe liberal i democràtic, socialment compromès, d'un caràcter inequívocament humanista, pregonament espiritualista i de tarannà reformador. En aquest context, no ha d'estranyar que el Seminari de Pedagogia fes grans esforços econòmics —va esmerçar més de vuit-centes pessetes, quan el sou trimestral que rebia Xirau com a director del Seminari era de set-centes cinquanta pessetes— per portar a Barcelona Ernst Robert Curtius, director del Seminari Romànic de la Universitat de Bonn, de la qual era professor des de 1914. Així, el prestigiós professor alemany va impartir la tarda del dissabte 9 d'abril de 1932 una conferència titulada «El sentit de l'humanisme», el resum de la qual reproduïm més endavant.

Convé esmentar que en aquella dissertació, Ernst Robert Curtius (1886-1956), nascut a Alsàcia quan era territori alemany i que, com a bon intel·lectual europeu, compartia el gust per dues cultures sovint enfrontades com la francesa i la germànica, va definir des d'una posició filològica, com a tret fonamental de l'humanisme, la dimensió amorosa: l'humanisme no és res si no és l'entusiasme de l'amor, si no conté una sobrebundància de joia i plenitud. La finalitat de l'humanisme no consisteix a reproduir pàl·lidament un passat llunyà, sinó a ensenyar a estimar. En aquella ocasió, Curtius va defensar que la seva posició era una herència platònica, transmesa per sant Agustí i per una multitud de cors i d'intel·ligències privilegiats. En definitiva, l'humanisme no el constitueixen les discussions acadèmiques ni els programes docents. Amb una actitud esperançadora davant la barbàrie

4. R. CAMPALANS, *Política vol dir pedagogia*, Barcelona, Biblioteca d'Estudis Socials, 1933.

que s'apropava, Curtius defensava un nou humanisme que, segons el seu parer, s'havia de distingir per una nova espiritualitat, una nova sensibilitat i una nova sexualitat, aspectes que el mateix Xirau va abordar com a temes propis al llarg de la seva extensa obra.

Ernst Robert Curtius és conegut per la seva obra sobre la literatura europea i l'edat mitjana —publicada a Berna l'any 1948—,⁵ tot i que en l'època de la seva vinguda a Barcelona ja gaudia d'un bon prestigi.⁶ Enfront a les ciències socials sorgides com a instrument per a una acció política que considerava dispersa, Curtius va insistir en el paper dels *studia humanitatis* com el mitjà indispensable per a desvetllar un espai històric comú el reconeixement del qual podia contribuir a disoldre el conflicte polític que s'albirava en una Europa ferida de mort des dels anys de la Primera Guerra Mundial (1914-1918). A més, en aquell moment d'ascens del nacionalsocialisme —que arribaria al poder al gener de 1933— i de caos espiritual, Curtius es va distanciar de l'esperit poble (*Volksgeist*) que donava sentit a una cultura nacional (*Kultur*), de manera que a la cultura com a *Kultur* oposava la cultura com a *Bildung* o *Studium*, és a dir, la formació a través de la tradició.⁷ Tant és així que aquell mateix any de 1932 i per tal defensar la cultura occidental de qualsevol intervenció i manipulació política, el professor alemany va publicar *Deutscher Geist in Gefahr* —això és, *L'esperit alemany en perill*—, un assaig condemnat pels nazis on advocava per un nou humanisme que en aquells difícils moments trobava enemics en les posicions polítiques extremes, ja fossin d'esquerra o de dreta, com el feixisme.

5. E. R. CURTIUS, *Literatura europea y Edad Media latina*, Mèxic, FCE, 1955, 2 v. D'aquest mateix autor hi ha una altra traducció: *Ensayos críticos acerca de la literatura europea* (Barcelona, Seix Barral, 1959). Sobre Ernst Robert Curtius existeix una important bibliografia, entre la qual destaquem el recent article d'Antonio de MURCIA CONESA, «Espacio político y morfología de la literatura europea. Aproximación a la tópica histórica de Ernst Robert Curtius», *Daimon: Revista de Filosofía*, núm. 31 (2004), p. 43-69.

6. *La Veu de Catalunya* del dimarts 5 d'abril de 1932 donava en la seva secció cultural notícia de la vinguda del doctor Ernst Robert Curtius, que era presentat per Jordi Claus de la següent manera: «El professor Curtius no és pas una personalitat desconeguda entre nosaltres, i principalment entre els estudiosos de la literatura francesa, a la qual ha vingut dedicant interessantíssims i documentats estudis. Curtius ha estat l'iniciador de l'estudi aprofundit de les literatures romàniques modernes a les universitats alemanyes.» Més endavant es llegeix: «Però les activitats del professor Curtius no s'han limitat pas a estudiar solament la cultura francesa. És ell qui introduí per primera vegada la filosofia espanyola a Alemanya, i el que avui dia dedica tots els seus esforços a l'estudi de les literatures ibèriques: una mostra ben palesa en són les seves conferències del passat hivern sobre la lírica espanyola, ensem que l'últim estudi sobre les cobles de Jorge Manrique. El seu especial interès per la literatura catalana queda ben demostrat per la nodrida biblioteca d'autors catalans que posseeix el Seminari romànic de la seva direcció.»

7. Curtius dirà que en cap altre lloc del món s'havia conservat l'atmosfera de l'*studium* com en la muntanya de Santa Genoveva, a la riba esquerra del Sena, on havia ensenyat Pere Abelard i on va sorgir el barri llatí.

Contra el nacionalisme teutònic del nazisme, Curtius recupera la figura de Carlemany —que va ser nomenat emperador la nit de Nadal de l'any 800—, que representa el nexa entre Alemanya i Roma, bo i convertint-se en el símbol de la unitat cultural d'Occident, fins al punt de proposar un contacte amb l'edat mitjana. A més, Curtius en aquell escrit denunciava la capitulació de la intel·lectualitat alemanya i destacava la conveniència d'integrar l'home en una tradició literària marcada per la presència de la llengua llatina, per tal que no fos absorbit en la *Kultur* que proclamava el nacionalisme alemany. Al cap i a la fi, el llatí fou la llengua cultural dels tretze segles que van de Virgili a Dant i, per tant, la que va fer possible la cultura humanística i la continuïtat de la civilització europea gràcies a l'edat mitjana llatina, que així no apareix com una època fosca i bàrbara sinó com una etapa culta i civilitzada. Per això la importància de la presència entre nosaltres del professor Ernst Robert Curtius, que defensava la tesi de la perseverança de la cultura occidental o europea a partir d'un concepte de *llatinitat* que es remunta fins al món grec i que inclou a més la tradició cultural germànica. Dit d'una altra manera: des d'Homer —el veritable fundador de la literatura europea— fins al segle XIX es dona una continuïtat que travessa tota la història i que culmina amb la figura paradigmàtica de Goethe.

Més enllà del contingut de la conferència que va impartir al Seminari de Pedagogia, des d'una perspectiva epistemològica, convé tenir present que la bastida teòrica de la pedagogia durant aquells anys de la Segona República es basava en les ciències de l'esperit (*Geisteswissenschaften*), que —al capdavant— no són més que unes ciències de la cultura (*Kulturwissenschaften*), segons Rickert i Cassirer. No ha d'estranyar la identificació entre esperit i cultura, atès que ambdues ciències —enfront de les ciències de la naturalesa (*Naturwissenschaften*)— es constitueixen en la ciència històrica. Ara bé, per a Curtius és clar que la història requereix de l'ajuda de la filologia, que adquireix així la condició de serventa (*ancilla*) de les ciències històriques. A més, Curtius remarca que aquestes ciències de la cultura no poden caure sota el reialme del *Volksgeist*, de l'esperit del poble, sinó que han de coadjuvar al desenvolupament d'una consciència de pertinença que no es pot vincular a una nació, ni a una cultura nacional. De tal faisó que Curtius —que mai es va mostrar interessat per la política de partit—⁸ volia potenciar el paper dels *studia hu-*

8. Ben al contrari del que van fer altres professors universitaris, Curtius no va abandonar l'Alemanya nazi, de manera que va prosseguir amb el seu magisteri durant aquella funesta època (1933-1945). Era de l'opinió que s'havia de lluitar intel·lectualment des de l'interior, per tal de mantenir viva la flama de l'humanisme entre tanta barbàrie. Curtius, que tenia molts bons contactes a l'exterior, viatjava cada any a l'estranger, la qual cosa va generar que la seva vida i activitat intel·lectual fos observada amb atenció per la policia, que el considerava poc afecte al règim nacionalsocialista i, per consegüent, una persona perillosa.

manitatis, en oposició a les ciències socials, com a instrument per a la comprensió històrica. La raó era òbvia: la dimensió ètica de les humanitats contrastava amb el component polític de les ciències socials.

Al marge del seu interès intrínsec, avui l'obra d'Ernst Robert Curtius mereix una nova atenció des de la perspectiva de la Nova Història Cultural (NHC), que ha estat actualitzada per Peter Burke, que troba en autors com ara Huizinga, Burckhardt i Curtius —representants clàssics de la *Kulturgeschichte*— uns referents historiogràfics que havien estat oblidats injustament per la *nouvelle histoire*, fruit de la convergència de l'escola dels *Annales* i de la història social britànica.⁹ Això no impedeix que l'obra de Curtius no sigui objecte de crítiques, però més enllà de les precisions que sempre convé realitzar —Burke assenyala que el nostre autor no té en compte el curs de la transmissió que es produeix d'una generació a una altra—, el fet és que Curtius va demostrar la perdurabilitat dels *topoi* o llocs comuns a través de la història. En darrera instància, aquests *topoi* poden ser considerats una espècie d'esquemes o representacions col·lectives que es perpetuen al llarg de la història.

És hora de cloure aquestes paraules preliminars. Amb tot, convé fer una darrera precisió pel que fa al contingut de la conferència impartida per Curtius, sobre la qual es poden trobar diferents notícies a la premsa de l'època, atès que el Seminari de Pedagogia va elaborar un ampli resum que va ser distribuït entre els diaris de la Ciutat Comtal.¹⁰ No obstant això, i a banda d'aquest breu resum que es va inserir a la premsa local, hem localitzat —entre l'escassa documentació que ens ha arribat del Seminari de Pedagogia— un resum més extens fet a mà per algun col·laborador directe de Xirau la identitat del qual no hem pogut esbrinar. Es tracta, d'un text manuscrit que s'estén al llarg de quinze quartilles escrites a una sola cara, amb lletra clara i bona redacció. És probable que l'autor d'aquest resum prengué unes notes taquigràfiques sobre les quals va redactar aquest resum, que supera amb escreix la petita gasetilla que es va repartir entre els diaris a manera de nota de premsa. Som del parer que la seva lectura pot immersir-nos en l'esperit d'aquella època, que, per damunt de tot, buscava ideals pedagògics ancorats en una tradició humanista i culturalista que representava, en aquells anys de foscor i de mals averanys, el bo i millor de la tradició europea.

9. P. BURKE, *¿Qué es la historia cultural?*, Barcelona, Paidós, 2005.

10. El resum de la conferència —molt més reduït del que segueix a continuació— va ser reproduït per diversos diaris de Barcelona: *La Publicitat* (13 abril), *La Vanguardia* (13 abril), *El Correo Catalán* (13 abril), *Las Noticias* (13 abril) i *El Matí* (14 abril).

El text resum de la conferència

Em proposo fer algunes reflexions sobre l'humanisme. La primera qüestió que s'ofereix és la de definir l'humanisme. Jo no voldria pas donar-vos una definició ja feta de l'humanisme perquè penso en les llacunes de totes les que s'han donat. S'ha dit, per exemple, que humanisme era el contingut espiritual dels segles XIV i XV i s'ha parlat aleshores de Petrarca. Però el coneixement de la història ens revela que hi hagué diversos humanismes anteriors al segle XIV. Es coneix un humanisme dels temps de Carlemany; els investigadors americans han descobert recentment un humanisme al segle XII.

Hi ha, doncs, històricament, una pluralitat d'humanismes que contenen alguns trets comuns a tots ells i que es retroben en aquesta cadena que es forma des de l'humanisme del temps de Carlemany a l'humanisme del Renaixement. Del fet que l'humanisme és un fenomen que apareix en èpoques molt diverses i en tots els països, se'n pot concloure que constitueix un tret característic i permanent de l'esperit europeu. Allò que el caracteritza és que participa en tots els moviments culturals però no s'exhaureix en ells ni amb ells. Experimenta diversíssimes encarnacions històriques i apareix sota diferents modalitats espirituals: classicisme, romanticisme, etc., amb les quals convé molt no confondre'l. L'humanisme és una cosa vivent i més permanent que les escoles. A propòsit d'això és oportú recordar la qüestió, tan debatuda al meu país i també a França, de si és convenient o no ensenyar les humanitats a l'escola. Jo crec que la qüestió és fins a cert punt secundària. Jo penso que l'ensenyament a les escoles no és una convicció d'un fort moviment humanístic. El que convé no és donar còpies pàl·lides de l'antiguitat ni oferir-ne unes fredes reconstitucions. L'escolàstica llibresca, les recerques ens donaran fets però no ens donaran idees. El que convé és reensenyar la humanitat a estimar. L'humanisme no és la pedanteria col·legial, amb la qual se'l confon. Aquesta no ens donarà res de l'esperit que contenen les obres d'un Aristòfanes, d'un Èsquil, del mateix Longus; ni de la severitat d'unes figures humanes com la de Cató i les que ofereix Plutarc. El *Banquet* de Plató sembla contenir globalment aquest sentit, perquè s'hi reuneixen, amb un pensament profund, la bellesa i l'amor. L'humanisme no és res si no és l'entusiasme de l'amor, si no conté com una sobreabundància de joia i plenitud. L'humanisme no és recordar el passat, sinó retrobar-se a si mateix, plenament modernitzat pel contacte amb el temps present i pel contacte amb les pròpies fonts. Els qui en ell cerquen un propòsit, qualsevolga que sigui, li fan un flac servei. La gramàtica, la història podran ésser-li útils, però no aconseguiran suplir-lo. Les pures reconstruccions no ens donaran l'autèntic amor de l'antiguitat, que se sent desinteressat per damunt de tot, per damunt, gosaria dir si no em trobés en un Seminari

de Pedagogia, per damunt i tot de raons pedagògiques. No es tracta pas de voler convèncer. Es tracta d'ensenyar a estimar. L'amor no anirà pas sol; l'acompanyarà el coneixement. Jo no sóc pas un filòsof; però cadascú porta a dins un cos d'idees que formen la petita filosofia pròpia. Aquesta idea, jo la posaria com un postulat de la meua teoria del coneixement. Altrament, és una herència platònica, que s'ha transmès per sant Agustí i a través d'una multitud de cors i d'intel·ligències privilegiats.

Per tal de veure clar tot el que significa l'humanisme, jo proposo una experiència de pensament, semblant a les que utilitzen els científics en les seves investigacions. Suposen una societat en la qual el progrés social i científic ha arribat al seu terme possible; una societat que ha aconseguit resoldre tots els seus problemes: el problema social, el problema econòmic, el problema sexual, etc.; una societat sense presons, sense fronteres econòmiques, en la qual el treball i la producció es regeixen ells sols, naturalment i sense lleis ni normes, i en la qual potser l'autoritat mateixa seria supèrflua. En una societat així, les fórmules nacionalisme, socialisme, etc. hi serien completament desplaçades. Els homes d'aquesta societat potser haurien après a no sentir el dolor i a no veure la mort com a temible. I no obstant això, persistiria encara, per a ells, un problema angoixant: el problema de donar un contingut a la vida humana, i aleshores girarien els ulls cap a la tradició, amb l'esperança de trobar-hi uns exemples, uns arquetipus.

Es podria objectar que la vida és possible sense humanisme; que els grecs i els llatins no el conegueren ni el coneixen tampoc altres pobles, l'Índia, la Xina, tan allunyats de nosaltres. És útil analitzar aquesta objecció. Abans que tot hem vist que l'humanisme era un fenomen que té un caràcter específicament europeu. L'humanisme no és una teoria metafísica de l'home, una mena d'antropologia filosòfica. I cal no admetre aquella posició sostinguda al segle XVIII, segons la qual l'humanisme comprenia des de Confuci fins a Sòcrates. L'humanisme és un fenomen que es produeix amb uns determinants espacials i temporals, i que la cultura occidental ha creat i retransmès a través de diverses manifestacions. És perillós identificar els continguts de la pròpia cultura amb la idea de la humanitat, amb una concepció abstracta de l'home. No hi ha pròpiament una cultura universal; aquesta seria, en tot cas, una successió i una juxtaposició de cultures diverses. La nostra no té pas el dret de representar la idea general de Cultura. Recentment, la realitat ens ha ensenyat la necessitat de renunciar a imposar-la a l'Orient, a la Xina.

Per corroborar això, fem-nos la pregunta següent: com imaginem la cristianització de la Xina? Com és possible la transmissió a l'home oriental de la fe cristiana, de la cultura i de la història occidentals? Com veuran, com aconseguiran comprendre el mecanisme de la filosofia escolàstica? Aquesta pregunta no equival a un judici; simplement suscita un problema i jo la utilitzo per tal de fer veu-

re la distància enorme que separa la nostra cultura europea (perquè l'americana pròpiament és un annex de la nostra) de les cultures orientals, al renaixement de les quals estem assistint. Però encara, el que ens separa de la Xina és també una distància geogràfica. Els russos, en canvi, geogràficament tan pròxims a Alemanya, no senten la necessitat d'inserir-se al moviment espiritual europeu. Quant a la segona part de l'objecció, és realment veritat que els grecs i els llatins ignoresin l'humanisme? Els grecs no el podien conèixer millor puix que el crearen. La cultura egípcia no n'origina pas la grega. La religió, els valors humans, els grecs els conceberen i crearen de nou. La riquesa de pensament de Plató, el rigor d'Aristòtil, el misticisme de Plotí no tenen precedents en cap cultura anterior. El poble egipci construeix piràmides, el poble grec columnes, arquitectures bellament estructurades, i crea els seus déus, el cànon de la bellesa, la norma i la mesura. Quant als llatins, visqueren en un context geogràfic i cronològic immediat amb els grecs, que foren llur tradició original. Jo no comparteixo el menyspreu de Roma que senten alguns. Un humanisme que no sabés veure Roma, que no comprengués la tomba d'Escipió i les catacumbes, Virgili i August, s'esvairia.

Quan un europeu d'avui contempla l'antiguitat no pot dir-se que faci història. És una actitud de retrobament, de retorn als orígens, un acte de l'esperit, verament ritual, necessari per a la formació.

Ara bé, la tradició humanística té un perill. Aquesta, com les altres tradicions: filosòfica, religiosa, política, veu desfilar successivament una multitud de tipus que no tots la representen amb una autenticitat igual: el tipus espontani del veritable *amateur*; el tipus venerable del recercador universal; l'especialista obsessionat, el rutinari, el fanàtic, el que porta en la crítica l'afany de destrucció. Cal copsar la veritable essència de l'humanisme, el qual no ha d'ésser una reconstrucció, sinó una conciliació amb la situació actual. La forma nova d'humanisme que aquesta situació reclami ha de formar-se espontàniament. Perquè una idea sigui viable, cal abans haver-la contemplada en la seva nitidesa i haver-la estimada. L'humanisme no el constitueixen les discussions acadèmiques ni els programes docents. El nou humanisme que es creï ha de donar-nos una nova espiritualitat, una nova sensibilitat i també una nova sexualitat. I recordo, a propòsit d'això, «el hombre de carne y hueso» de què parla Unamuno; no cal, en efecte, atendre exclusivament a l'espiritualitat, sinó a la totalitat humana, en la seva complexitat.

Vosaltres, el vostre país, us trobeu en un moment de ressorgiment que jo desitjo que sigui pròsper. Però en el meu, i també a França, tothom s'adona que passem una època particularment agitada. En una situació així, hom gira els ulls cap al camí de la història per veure quan s'ha produït una situació semblant i per treure'n la lliçó adequada. Doncs bé; una situació anàloga la trobem en l'alta edat mitjana, època també caracteritzada per una gran agitació espiritual i política i de

la qual, no obstant això, sortiren un Dant i un Jorge Manrique, que no haurien estat possibles sense la transmissió, per obra dels humanistes, d'uns valors de cultura. Jo penso, i aquesta és una idea meva potser ardidada, que en els nostres dies, més que d'un contacte amb Grècia i amb Roma, hem de formar esperances en un contacte amb l'edat mitjana.

Utilitat d'aquesta esperança? Encara que estigués científicament demostrada la idea que molts sostenen, i que jo no comparteixo, de la decadència decisiva d'Europa i de la fi de l'humanisme, em sembla que no ens hauríem de deixar suggestionar. Tindríem, tanmateix, el deure sagrat de transmetre a qui fos tot allò que actualment posseïm.

Possibilitats actuals de l'humanisme. L'humanisme, i això no estranyarà ningú, té també el seu aspecte polític. Té adversaris abundants i diversos, que surten de tots els camps. Cal comptar amb ells, perquè cal sempre comptar amb l'enemic quan la lluita és necessària, encara que aquesta sigui una lluita elevada i noble. I cal també comptar amb els partidaris. Si l'humanisme ha de reviure en els temps actuals, només podrà ésser com una espiritualitat nova i total, que compregui alhora tota la filologia i la fe política de l'humanisme. Si es procedeix així, els humanistes de tot arreu es retrobaran, més que en una contemplació d'estetes decadents, en l'amor a la tradició, als seus monuments, considerats com una font viva d'exemples actuals.

